

„MERT VAN EGY ISTENNŐ, NEVE RÁGALOM” LUKIANOSZ *CALUMNIA*JA JANUS PANNONIUSNÁL

Ha ezt a szót halljuk: rágalom, akkor először Botticellinek az Uffiziben látható képe jelenik meg előttünk, és már halljuk is Rossini operájából a basszus áriát. A címben idézett verssorral korábbra megyünk vissza, a 15. század közepére, és Janus Pannoniust idézzük:

*Est Deo, Tartareos inter non ultima pestes,
Noctis et haec soboles, cui jure Calumnia nomen.*

Kerényi Grácia szép és hű fordításában ez így hangzik:

*Mert van egy istennő, nem utolsó Tartaros ocsmány
szörnyei közt, neve Rágalom – őt is az Éjszaka szülte.*

Janus-idézetünk a Jacobus Antonius Marcellus velencei patríciusra írt panegyricusból való.¹ A költő legterjedelmesebb verse, majdnem háromezer hexameter, a padovai tanulóévek (1455–1458) termése. Hősének sorsát ifjúkorától kíséri végig, alaposan részletezve Velencének Milánó ellen viselt több évtizedes háborúit. Hegedűs István akadémiai székfoglalójában, 1896-ban a hatalmas mű indíttatását alaposan körüljárta. Úgy látta, hogy Janus tolla az akkor sokaktól óhajtott eszmét, Itália egyesítésének gondolatát szolgálta. Janus szerint Velence veszi át az egykori óriásbirodalom központjának, Rómának szerepét. Szerinte ezt a célt szolgálták Marcellusnak a köztársaság érdekében végrehajtott tettei is. E tettekre pedig őt az ókori Marcellusokkal való rokonság érdekesítette. Hegedűs arra is rámutat, hogy a vers megírására Janust a személyes hála is indította. A velencei nagyrú ugyanis már ferrarai tanulóévei alatt fölfigyelt az ifjú költőre, és sokat tett

¹ JANUS PANNONIUS, *Panegyricus ad Iacobum Antonium Marcellum Venetum* = JANUS, *Poemata*, Az idézett verssorok: 1954–1955. KERÉNYI Grácia fordítása: JANUS, *ÖM*, 508.

azért, hogy neve Itália-szerte ismertté legyen. A szellemi és olykor anyagi pártfogás miatti hála el is ragadta Janus tollát. A Milánó ellen viselt háborúk egyetlen hőségé tette Marcellust, jóllehet az csak „provisorként”, mint a hadsereg ellátásának biztosra volt jelen az eseményeknél. Janus műve egyben vádirat is, mert Marcellust egy idő után, okkal vagy ok nélkül, hatáskörének túllépésével vádolták, és egy időre haza is rendelték.

A hazájáért sokat vállaló, távollevő hős otthoni méltatlan megvádolása Hegedűs Istvánt Tacitus *Agricolájára* emlékeztette.² Az *Agricolát* magyarra fordító Borzsák Istvánra emlékezve vettem elő a Janus-filológia problémái közül most éppen ezt a témát. Jelen formájában ez egy rövid változata a részletes földolgozásnak.

A korabeli krónikák alaposan tárgyalják az itáliai belháborúk eseménnytörténetét. Különösen áll ez Velence viselt dolgaira. Mégis, valamennyi forrást összegezve se juthatunk a részleteknek olyan ismeretéhez, amint azt Janusnál találjuk. Janus úgy ír ezekről, mintha azoknak résztvevője lett volna. A helyszínek, a történetek pontos leírását csak a főszereplőtől vehette. Erre volt is alkalma, mert tagja volt a Marcellus köré csoportosuló szellemi-baráti társaságnak.³ Bejáratos volt a padovai otthonba és a közeli monselicei kastélyba is. Így szerzett tudomást a Marcellust ért támadásról, a róla Velencében terjesztett gyanúsításokról. A nagy műben mintegy négyszáz sort szentel az ügynek.

Az eddig elmondottak nagyjából tudottnak tekinthetők, és bevezetésül szolgálnak a továbbiakhoz. De egyáltalán nem volt ismert eddig, hogy Janus a dicsőítő énekeknek ebben a részében Lukianosznak a *Rágalomról* írt művére támaszkodik. Az életre keltett gyanú szerepeltetése, bár át- meg átszövik a korabeli események, félreismerhetetlenül a görög szerzőre vall. A *Rágalomról* szóló mű költői formába öltöztetését, szabad, költői újraalkotását olvashatjuk Janusnál.⁴ Hogyan került kapcsolatba Janus a 2. századi rétor művével? Ismeretes, hogy Lukianosz műveinek görög kéziratát Guarino Veronensis hozta magával 1408 előtt Itáliába. A *Rágalomról* szólót pedig még Görögországban latinra fordította.⁵ Ez a fordítás 1435-ben, a Firenzében ülésző zsinaton jelen lévő humanisták körében vált publikussá. Leon Battista Alberti is itt ismerte meg. Bele is dolgozta a mű egy részét, Apellész elveszett képének pontos leírását, a *Festé-*

² HEGEDŰS István, *Dicsének Jacobus Antonius Marcellusra*, Bp., 1897, (Értekezések a Nyelv- és Széptudományok köréből, XVI/X), 7–22.

³ M. L. KING, *The Death of the Child Valerio Marcello*, Chicago–London, 1994. Ad indices; RITOÓKNÉ SZALAY Ágnes, *Andrea Mantegna és Janus Pannonius*, Művészettörténeti Értesítő, 58(2009), 8–12. A jelen kötetben: 70–92.

⁴ JANUS, *Poemata*, 1954–2247 sorok.

⁵ *Epistolario di Guarino Veronese*, raccolto da Remigio SABBADINI, I, Venezia, 1915. Ep. 3., 6–7., és 104. III, Venezia 1919, 6–7.

szetről írt traktátusának III. részébe.⁶ Ott a festők és a poéták, meg általában az irodalmárok kapcsolatának hasznos voltát tárgyalja. Hasznos voltát azért, mert – szerinte – az utóbbiak műveiből merítheti a festő a „históriát”, azaz az invenciót, amely tudottan minden művészi alkotás létrejöttének föltétele. Ekkor és itt indult el az apellészi „*Rágalom*” diadalútja, a képleírásé, amelynek sok más mellett, majd a század végén Botticelli táblára festett alkotása máig a legkiemelkedőbb állomása.⁷

Janusnál nemcsak a képleírás, hanem az 1954–2247-ig terjedő sorokban Lukianosz teljes értekezése rejtezik. Szándékosan mondok értekezést, mert ez a mű jóval több annál, mint a szerző egyéb szónoki beszédgyakorlatai. Az emberi

⁶ L. B. ALBERTI, *De pictura*, reprint a cura di Cecil GRAYSON. Roma–Bari, 1975. 93. Magyarul: *A festészetről. (Della pittura*, ford. és bev. HAJNÓCZI Gábor, Bp., 1997, 146–147. M. BAXANDALL, *Giotto and the orators*, Oxford, 1971, 154.

Guarino fordítása Baxandall alapján:

„Vir unus a dextra sedet. Is ingentes admodum habet aures Midae auricolis ferme comparem. Ipsique calumniae procul adhuc accedenti manum extendit, quem circum duae mulieres adstant, ignorantia, ut opinor, atque suspicio. Parte alia ipsa horsum adventare calumnia cernitur. Ea muliercula est ad excessum usque speciosa, non nihil succalescens et concita, ut pote quae rabiem iracundiamque portendat. Haec dextra quidem facem tenet accensam. Altera vero caesarie tradito adolescentem manus ad caelum porrigentem, ipsosque deos obtestantem. Dux huius est vir quidem palore obsitus et informis, acriter intuens quem eis iure comparavero, quos macie diuturnior confecit aegritudo. Hunc ipsum merito esse livorem quis coniecitaverit. Aliae quoque duae comites sunt mulieres calumniae praeduces, quae illius ornamenta component. Harum altera erat insidia, fraus altera, sicut mihi quidam eius tabellae demonstrator explicuit. Subinde quaedam lugubri vehementer apparatu obscura veste seque dilanians assequitur, eaque esse penitentia ferebatur. Obortis igitur lacrimis haec retrovertitur, ut propius accedentem veritatem pudibunda suspiciat. Hoc pacto suum Apelles periculum picta effigavit in tabula.”

Alberti szövege Grayson alapján:

„Laudatur dum legitur, illa Calumniae descriptio quam ab Apelle pictam refert Lucianus. Eam quidem enarrare minime ab instituto alienum censeo, quo pictores admoneantur eiusmodi inventionibus fabricandis advigilare oportere. Erat enim vir unus, cuius aures ingentes extabant, quem circa duae adstabant mulieres, Inscitia et Suspitio, parte alia ipsa Calumnia adventans, cui forma mulierculae speciosae sed quae ipso vultu nimis callere astu videbatur, manu sinistra facem accensam tenens, altera vero manu per capillos trahens adolescentem, qui manus ad coelum tendit. Duxque huius est vir quidam pallore obsitus, truci aspectu, quem merito compares his quos in acie longus labor confecerit. Hanc esse Livorem merito dixere. Sunt et aliae duae Calumniae comites mulieres, ornamenta dominae componentes, Invidiae et Fraus. Post his pulla et sordidissima veste operta et sese dilanians adest Poenitentia, proxime sequente pudica et verecunda Veritate.”

⁷ Lukianosz *Calumniája* utóéletének nagyon nagy az irodalma az Apellész festette kép leírása miatt. Csak néhányra hivatkozom. R. FÖRSTER, *Die Verläumdung des Apelles in der Renaissance*, Jahrbuch der Königlich Preussischen Kunstsammlungen, 8(1887), 29–56, 89–113; R. ALTROCCHI, *The Calumny of Apelles in the Literature of the Quattrocento*, Publications of the Modern Language Association of America, 36(1921), repr. 1963, 454–494; E. PANOFKY, *Studies in Iconology*, New York, 1962, 158–159.

lélek mélyre ásó, biztos ismeretéről tanúskodik, amelyet rendszerezett formában olvashatunk. Ezért tartotta fontosnak a tanítványai lelkét is gondosan formáló Guarino éppen ennek a szövegnek latinra fordítását. Az egyébként nem nagyon nehéz görög szöveggel diákjai is megbirkóztak, amint arról a következőkben, Janus versét vizsgálva, megbizonyosodhatunk.

A Marcellusra írt *Panegyricus*on belül a velencei patrícius ellen indított rágalomhadjárat leírása egy önálló irodalmi mű, nevezhetjük akár eposzi kellékkal rendelkező epyllionnak is. A háttérben Milánó aknatevékenysége áll, Janusnál ezt a városát féltő Ambrosius püspök jelképezi. Történik a cselekmény akkor, amikor a város kapuja előtt áll már a velencei sereg, élén Marcellusszal.⁸ Ambrosius az éghez fordul, de mivel onnan nem kap segítséget, vergiliusi praktikával él:

1907 *Si nihil astra valent, Stygios tentabo recessus.*
 Turpiter haud ullis patriae succurritur armis.

1907 *Csillagaim gyengék? Styx-szel próbálkozom akkor:*
 nincsen rút fegyver, ha hazámnak kell a segítség.

Ekkor szabadítja a hazájától távol levőre a Rágalom istennőjét. Az alvilág szépen cicomázott szörnyéről Lukianosznál olvashatunk. Ez a már a többször említett Apellész-festmény rekonstrukciója. „A kép jobb oldalán egy ember ül, olyan hatalmas fülekkel, hogy kis híján Midaszhhoz hasonlít, a távolról közelgő Rágalom felé nyújtja a kezét. Mellette két nőalak áll, azt hiszem, a Félreértés és a Gyanakvás. A Rágalom a másik oldalról jön felé mint gyönyörű szép nő, felhevülten és izgatottan, amivel őrvongó haragját jelzi, bal kezében égő fáklyát tart, a másikkal egy ifjút vonzol a hajánál fogva, Az ifjú égre emeli a kezét és az isteneket hívja tanúul. Egy sápadt, szúrós tekintetű, undorító férfialak szalad előttük, olyan, mint aki hosszú betegségben csonttá aszott – könnyű kitalálni, hogy az Irigység. A Rágalmat két másik nő kíséri: biztatják, öltöztetik és cicomázzák... az egyik az Alattomoság, a másik a Hitszegés. Hátul egy rongyos, fekete ruhába öltözött nő követi őket mély gyászban... a Megbánás, mert könnyes szemmel fordul hátra és mélységesen szégyenkezve tekint a közeledő Igazságra.” Bollók János fordításában ilyen volt Lukianosznál az egykori festmény.⁹ És most nézzük, hogy hogyan bontja ezt versé Janus:

⁸ JANUS, *Poemata*, 1852. és következő sorok.

⁹ Lukianosz összes művei, II, *A rágalmazásról*, ford. BOLLÓK J., Bp., 1974, 340–352. Apellész festményének leírása: 341–342. A görög szöveg: *Luciani opera*, recogn. M. D. MACLEOD, I, Oxonii, 1972, 126–138.

- 1955 *Est Dea, Tartareas inter non pessima pestes,
Noctis et haec soboles; cui jure Calumnia nomen,
Mille quod una modos fallendi, mille figuras
Noverit, obliquos componere nulla susurros
Doctior, et falso speciem praetendere veri.*
...
- 1965 *Facunda ad morsos, ad laudes muta canendas,
Tam caute mendax, hominum sua semper ut aptet
Commenta ingeniis; metuit quod quilibet, illud
Auribus instillans, et quos impugnat, eorum
Certa ex ambiguis compingens crimina factis.
Nunquam infesta palam, nec aperto noxia bello
Altum securos, ac defensore carentes*
1970 *Urget, et occulto petit improvisa veneno,*
...
*tu longe ignarus et absens,
Integer, innocuus, meritorum praemia forsan
Expectas, rebus patriae feliciter actis.*
...
- 1985 *Accedit cultus. Phlegetontis sulphure tinctam
Laeva rotat taxum; gracilis fert dextra sagittas,
Timulus adducto, nervos nec sibilat, arcu.
Accedunt comites; quarum Ignorantia princeps,
Induta antevolat picea caligine nubem,
Credulitas aurita simul, simul anxia vadit
Suspicio, et caecae Lethaea oblivio mentis.
Tum Livor pallens, et personata Simultas,
Nec non attritam tollens: petulantia frontem,
Insidiae et Fraudes, et titillantia vanos
Verba animos, geminum stipant latus, at procul instat
Terga sequens lacero, tristis Metanoea, capillo.*
- 1955 *Mert van egy istennő, nem utolsó Tartaros ocsmány
szörnye közt, neve Rágalom – őt is az Éjszaka szülte,
egymaga ismer ezer módot, figurát a csalásra,
senkise tud kártékony pletykát költeni jobban,
és az igazság színével leplezni hamis szót,*
...
*Ékes szólása, ha haraphat, néma dicsérni,
s óvatosan hazudik, hogy az ember lelkiületéhez*

- 1965 *alkalmazza, amit füllent, azt súgja fülébe
épp, amitől fél, s kétes tényekből bizonyos bünt
állít össze, ha ellenfél kit a nyelve előhoz.
Szemtől szembe sosem támad, nyílt harcra nem áll ki,
azt zaklatja, ki békességben s védtelen éli
napjait*
...
- Míg mitsem sejtve te távol
épségben s ártatlanul épp tán várod a díját
érdemeidnek, mert jól szolgáltál a hazának.*
...
- 1980 *S nézd csak a fegyvereit: Phlegeton kénes folyamába
mártott fáklyát forgat a balkeze, csöpp nyilakat tart
másik, s az újra ha ráteszi, meg sem szisszen a húrja.
És nézd társait: im a Tudatlanság megy az élen,
felhőt öltve magára, sötét köd leng körülötte,
majd a Hiszekenység, a hegyesfülű jön, s a szorongó
szívű gyanakvás, majd vak lelkek örök feledése,
sárga Irigység, s Feltékenység jelmezesen jön,
majd a Pimaszság, fent hordozván homloka tükrét,
Ármány és a Cselek, s a hiú lelkekre fonódó
csalfa szavak hemzsegnek kétoldalt, – de mögöttük
messze vonul tépett hajjal szomorú Metanoia.*

A versrészlet minden egyes sorának forrását megtalálhatjuk Lukianosznál. Ugyanakkor az is biztos, hogy mint mindig, itt is az emlékezetére hagyatkozott Janus. Ezért találkozunk a képleírásnál a társak között olyanokkal is, akik az eredeti szövegben máshol szerepelnek. A szereplők latin megnevezése Guarínónál és Janusnál azonos. Csak a Megbánás, a *Poenitentia* esetében találjuk Janusnál az eredeti görög változatot, a *Metanoiát*.

Lukianosz valósággal színpadra állítja szereplőit. Ezek a rágalmazó, a rágalmazott és aki előtt rágalmaznak, aki mindezt meghallgatja „Midasz-fülekkel”. Valamennyiükről igen finom elemzést ad. A harmadik fél, a meghallgató, szerinte, mint minden ember, lelke mélyén sebezhető, csak éppen a legérzékenyebb pontján kell eltalálni. Lássuk, hogyan tudott a milánói propaganda a velencei nagytanács tagjainak eme legsérthetőbb pontjára rátalálni Janus szerint:

*Monstriparae interea proles Erebeia noctis
In medio spargit virus fariae senatu,
Nunc alias, alias nunc ementita virorum*

- 2035 *Aut Divam species et totos advocat astus.
Haec in conciliis, haec per privata domorum
Multiplici sermone ferens: Quo pristina vobis,
Marcicolae divi, quo nunc sapientia cessit?
Unus homo rebus, tanto jam tempore, vestris*
- 2040 *Praesidet, at non sic terrarum maxima victrix
Roma, ut jactatis, vestrum caput. Annuus ille
Consul erat; nec plus spatio Dictator habebat
Semestri. Non tuta satis (dicto exitus absit!)
est ibi libertas, ubi cive supremus in uno*
- 2045 *Continuatur honos.*
...
*Nemone de tanta digne successerit illi
Nobilitate parum? soliusne unica virtus
Marcelli? Sic ipse putat, sic castra loquuntur.
Remigibus vobis et piscatoribus illic*
- 2055 *Ridiculum nomen; ducis ille vocabula solus
Obtinet, et vestris crescit sua gloria probris.
Postremo, (ne quid desit) Carthaginis ipsas
Astultet portas, et famam terminet astris!
Vos pecus ignavum, verbosae ingloria pacis*
- 2065 *Turba senescatis. Sic rauca ad classica quando
Vel Legatus eas; illudat lixa protervus,
Quod toga longa tibi, quod equo male cernuus haeres;*
- Ámde közben a szörny-anyá Éj Erebus-beli sarja
elhintette az indulatok mérgét a tanácsban,
más-más férfiak és istenségek hamis arcát
öltve magára, s ezernyi ravasz cselhez folyamodva.*
- 2035 *Csalfa beszédet sügött-bügött szerte a város
házaiban, meg a gyűlésben: „Márk isteni népe
régí okosságok hova tűnt, eszetek hova bújt most?
Annyi idő elteltével még egyazon ember*
- 2040 *áll országotok élén! Másképp tett a kerek föld
legfőbb győztese, Róma, akit vállalsz fejeteknek,
minden consul egy évre, s dictator soha többre,
mint fél év, nem kapta a tisztét. Nincs a szabadság
biztonságban (bár rossz jós lennék!), hol egy ember
hordja a főhivatalt folyton.*
- ...

- 2050 *Hát nincs annyi nemes, s az atyák közt senki, ki méltón
lépne helyébe? Csupán Marcellus a hős, a vitézség
példás tükre? hisz ezt hiszi ő, s ezt vallja a tábor.
S benneteket matrónak csúfolnak, ti halászok*
- 2055 *vagytok a hadnak, mást a vezér-név ott nem is illet,
így a dicsőségét a ti szégyenetek gyarapítja.*
...
*Végül – hogy mindezt betetőzze – hadával elindul
Carthago ellen, s így híre a csillagokig száll,
míg ti riadt nyájként vénültök dicstelenül meg,
szócséplő, békés népség! Ha akár követül még
2065 kürtjei lármájába, kigúnyol a legpimaszabbja,
mert hosszú a tógád, s a lovat zötykölve ülöd meg.*

Végül a hazarendelt Marcellus a nagytanács előtt igazolta lépéseit, és nem-hogy fölmentve, de megdicsőülve távozott bírái elől. Győzött a meztelen és szintiszta igazság, Calumnia elnyerte büntetését.

- vox praedicat omnis*
- Non jam absolvendum, titulis sed in astra ferendum,
Tunc et ab autumnu decurrens lucida portis*
- 2245 *Astraea, et terras iterum dignata relictas,
Inferno excitum supera de sede fugavit
Portentum, et tristi rursus demersit Averno.*

- Egyhangú az ítélet:*
- nemhogy felmentik, de magasztalják fel az égig.
Ekkor az ősz kapuján át újra leszáll a sugárzó*
- 2245 *Astraea, már sorsára hagyott földünk beragyogja
és a pokolba ledobja, kicsalva világi lakából,
újra Avernus bús mélyére meríti a szörnyet.*

Ennek így kellett történnie, mert Lukianosz befejező sorai is így szólnak: „Ha egy isten föltárná nekünk az egyes életsorsokat, a föld alá takarodna a Rágalmazás, hisz máshol nem maradna számára hely, mert minden dolog megvilágosodnék az igazságtól.”¹⁰

Lukianosz értekezését a *Rágalomról* a 15. század folyamán, Guarinót követve többen is lefordították. Divattá 1460–70 táján lett, amikor az új változatokat

¹⁰ BOLLÓK id. fordítása, 352.

főúri mecénásoknak ajánlották.¹¹ Ami az apellészi festmény valóságos megjelenítését illeti, arra több adatunk is van. Ismeretes Lukianosz szövegének illusztrált kódexe, Mantegna rajza és a század végén a sokat emlegetett Botticelli-festmény.¹²

Mindeddig nem volt ismert latin nyelvű irodalmi feldolgozása a műnek, vagy részletének a vizsgált században. A képleírásnak egyetlen olasz változatát tartják számon, ez Bernardo Rucellai *Trionfo della Calunnia*-ja. Az ötstrófás *settima rimá*ban írt vers hűen követi az apellészi mintát. Az elején és végén megtoldja még a tanulsággal is. A szerző Lorenzo Medici sógora volt, merev, régi típusú patriótája a köztársaságnak. Versét korábban fiatalkori művének tartották, mert élete során tett irodalmi megnyilatkozásai igen szép, klasszikus nyelven olvashatók. Egyébként mintegy tíz évvel volt fiatalabb Janusnál. Utóbb a vers keletkezési idejét későbbre helyezték, amerre életpályájának alakulása adott támpontot. A nagy Lorenzo Medici halála (1492. ápr.) után ugyanis az utód, Piero mellé őt is tanácsosul rendelték. Akadtak vetélytársai, akik őt megvádolták, hogy Piero eltávolítására titkos terveket sző. Helyzete komolyra fordult, el kellett hagynia Firenzét. A *Trionfo della Calunnia* születését ezekkel az eseményekkel hozzák kapcsolatba, és teszik azt a 90-es évek közepére.¹³ Érde-

¹¹ E fordításokat és azok létrejöttének körülményeit vizsgálja ALTROCCHI, *i. m.*

¹² FORSTER, *i. m.*

¹³ ALTROCCHI, 476–479. a verset is közli:
*Ciascun gli occhi del corpo e della mente
Porga a quel, che per noi se gli dimostra
e vedra spessamente.
Quel vizio, ch' assai regna all' età nostra
E quanto poca gente
La verità conosca in questa vita
E del suo bel color vada vestita.
D'Asin gli orecchi ha il Re, che 'n alto siede
Perche sempre ha l'intender per obietto.
Apresso se gli vede
Cieca Ignoranza, e 'nsieme van Sospetto,
Da questi due procede,
Ch'a chiunque vien, gli occhi, e le man porge,
E rare-volte il rer dal falso scorge.
L'Innozenza per terra è strascinata
Dalla falsa Calunnia, che vien via,
D'ardenti faci armata
A denotar, che lume al mai ne dia.
Maga, scinta, e stracciata
L'Invidia è inanzi, che non par, che goda,
se non del mal, quant' ella regga, et oda.
La tarda Penitenza in negro manto
Guarda la Verità, ch' e nuda e pura,
Gli occhi suoi versan pianto*

kes, hogy ez Botticelli művének mostani datálásával is egybeesik. Elgondolkodtató az egymásutánosság. A *Trionfóban* az „*il Re*” akinek számárfülei vannak (!), „*in alto siede*”. Ez csak Botticelli képén látható így, más források emelvénnyről nem beszélnek. Ez a dobogóra helyezés fölvet még egy lehetőséget. A *Trionfót* egy olyan gyűjtemény tartotta fenn, amely Lorenzo idejétől tartalmazza a karneváli ünnepek írásos emlékeit.¹⁴ A jelenet könnyen megvalósítható, és talán a fölvonuláson az aktuális politikai célt szolgálta.

Ha figyelemmel kísérjük a lukianoszi Rágalom-értekezés és a benne leírt Apellész-festmény születését, majd a 15. században valamilyen formában való föl-fölbukkanását, érdekes következtetésre juthatunk. Láttuk, hogy Alberti már korán fölismerte a Guarino közvetítette szövegben az apellészi mintát. A felülmúlhatatlan görög festőt utánzásra ajánlotta a Rágalom témájának művészi megformálására. Ismerünk is néhány alkotást, még a Botticelli festményét megelőző időből, amelyek inkább csak kísérletnek tekinthetők.¹⁵ Van azonban Lukianosz értekezésének egy más tanulsága is. Az elbeszélés szerint megismerhetjük az Apellész-festmény születésének indítékait. A festőt ugyanis bevádolták Ptolemaiosznál, hogy az részt vett volna egy, az uralkodó ellen szőtt összeesküvésben. Az alaptalan vád terjesztője, a rágalmazó egy irigy művésztárs volt. Ptolemaiosz lesújtott a megrágalmazottra, akiről utóbb kiderült vétlen volta. Apellész azután a festményen örökítette meg a történeteket. Mintegy kifestette azt magából, hogy milyen nagy veszedelemben forgott. Lukianosz műve, részleteiben is, amint arról korábban már volt szó, az emberi lélek alapos ismeretéről tanúskodik. Ezért akár az egyén, akár a közösség esetében akár terápiás célra is alkalmazható a megismertetése. Hogy ezt már a 15. században is fölismerték, annak példáit láthatjuk a következőkben.

A görög értekezés első latinra fordítója, Guarino Veronensis, művét egy velencei patríciusnak ajánlotta, akit méltatlan támadás ért egy rosszindulatú

*Ch'ognun se stesso alfin nel rer misura
Notate il nostro canto
Tutti, non pur ciascun, ch' impera e regge,
Per ch' in questa figura il rer si legge
Color, ch' allato alla Calumnia vanno,
Fede del falso con lor sottil' arte
Apresso il Re gli fanno,
La verità celando a parte, a parte
L'uno da se è l'Inganno,
L'altra e la Fraude, e così tuttatré
Fanno al Signor parer quel, che non è.*

¹⁴ A. F. GRAZZINI, *Tutti i trionfi, Carri, Mascherate o Canti Carnascialeschi andati per Firenze dal tempo del Magnifico Lorenzo de' Medici fino all'anno 1559*, Firenze, Torrentino, 1559. Újabb kiad. Cosmopoli, 1750; Repr. Milano, 1883.

¹⁵ ALTROCCHI, 470 fölsorolja az addig ismert alkotásokat.

rágalmazótól. Amint Guarino az ajánlólevélben, mintegy vigaszul, írja: a szerencsés körülményeknek mindig is velejárója a rágalmazó irigység. Ennek tanúságául küldi el neki Lukianosz-fordítását.¹⁶ Nem kétséges, hogy tisztelt és szeretett mesterét követte Janus Pannonius. Ő az egész görög értekezést szabadon kezelve önálló verses művet alkotott a témából – egyedül az egész 15. században –, hogy ugyancsak egy velencei patrícius igazát szolgálja. Röpiratnak a terjedelmes művet nem tekinthetjük, de a korabeli viszonyoknak megfelelő publicisztikának mindenképpen.

Igazán a nagyközönségnek szólt azután a karneváli fölvonulás látványossága, a rágalmazás megjelenítése, és a nép között terjesztett olasz vers is a 15. század végén Firenzében. Ha igazolódik, hogy ekkorra keltezhető, és a belpolitikai eseményekhez köthető Botticelli festménye is, akkor ez a műértők körében szolgálta ugyanezt a célt. Méltó csúcsát képezte ezzel a 15. században Lukianosz műve befogadásának.

(2010)

¹⁶ „usque adeo comes felicitatis est oblocutrix semper invidia”, *Epistolario di Guarino, i. m.*, I. 3.